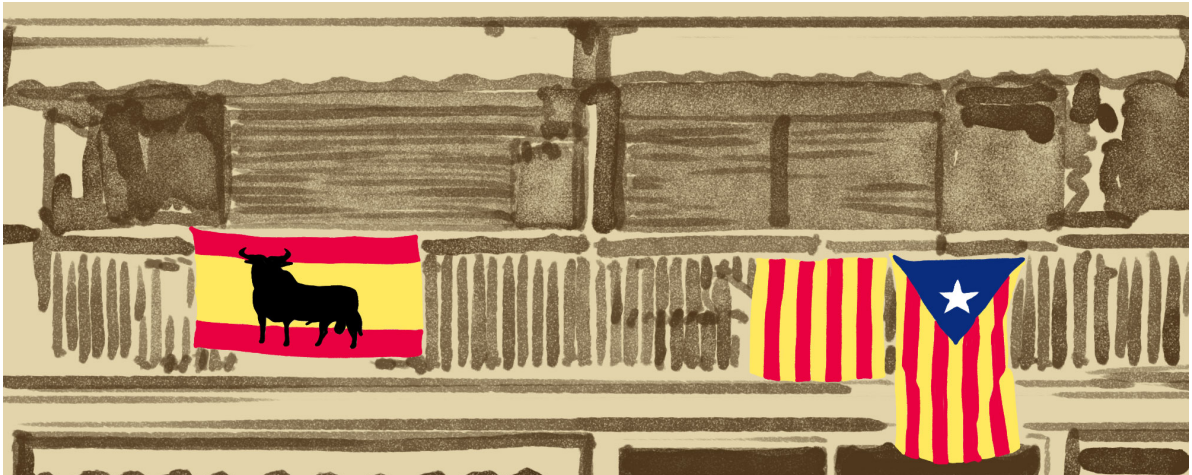

EL DEBAT A L'ESTAT

Espanya i el conflicte català: mite del fracàs, imaginació i realitat

Ignacio Molina

Imatge d'un balcó que llueix la bandera espanyola amb el símbol del toro, acompanyada d'una senyera i una bandera independentista al balcó del costat. Il·lustració: Marc Torices

“Aquest catalanisme que fa 150 anys que transforma i modernitza el país s’ha tornat avui més sobiranista perquè la majoria del poble català s’ha cansat de nedar a contracorrent, i ara vol nadar a favor de corrent. Volem ser un país normal”.

Artur Mas, 18 de gener de 2014

“Como soy jacobino, Catalunya es un tema que yo habría resuelto en el siglo XVIII. Ahora no tiene solución, ahora ya es otra cosa. La revolución francesa hizo una Francia jacobina, moderna, con futuro. En España nos quedamos con todo lo viejo”.

Arturo Pérez Reverte, 14 de febrer de 2016

Les frases que encapçalen aquest treball, pronunciades per persones de referència en amplis sectors de certa opinió pública catalana i espanyola, només estan oposades en aparença. El plantejament polític i intel·lectual subjacent és, de fet, molt similar resumint bé un sentiment dominant en els dos pols de l'actual conflicte territorial: la frustració per un

problema, transcendental per al projecte nacional, que es remunta segles enrere. També coincideixen en pressuposar l'existència d'una suposada “norma” no aplicada en els casos respectius però que, d'haver-se seguit, seria la “solució” –i una solució més “moderna”– a aquesta realitat actual que es lamenta. Així, mentre el nacionalisme espanyol considera preferible un país sense tant pluralisme lingüístic o identitari (homogeni a l'estil de Portugal o, com va fer França, alliberat dels “regustos medievals” quan encara era admissible imposar des del centre una sola nació), en el cas català es veu anormal no tenir Estat propi després de “mil anys d'esperit de pau i treva” anant a contracorrent d'un altre de més endarrerit i hostil.

Hi ha dos elements addicionals d'interès en aquestes afirmacions per l'objectiu d'aquest article, que té un triple objectiu: (a) mostrar que Espanya, com a democràcia identitàriament plural, té una governança més complexa que la d'un Estat-nació homogeni, però no està en absolut condemnada al fracàs; (B) diagnosticar per què en els últims deu anys ha funcionat tan malament aquesta governança; i (c) posar en comú els dos punts anteriors per apuntar possibles desenvolupaments que permetin sortir de l'actual bloqueig.

Aquests dos elements continguts en les dues frases estan, en efecte, vinculats amb el desenvolupament de la greu crisi territorial desencadenada a partir del 2012. El primer sintetitza la molt millorable qualitat democràtica subjacent a les idees que es tenen per gestionar la qüestió. Idees que, això sí, s'expressen de manera diferent en cada cas, ja que un assumeix que té un Estat al darrere (i lamenta haver desaprofitat la via jacobina) i l'altre diu parlar en nom de poble (però identificant-lo només amb una majoria, que ni tan sols és tal). El segon element es refereix a l'estat d'ànim i l'expectativa de futur, i aquí la diferència entre els dos nacionalismes sí que ha estat substancial en aquests últims anys. Mentre que el català ha vist factible superar per fi aquesta anormalitat secular gràcies a un ràpid “procés de gran envergadura i complexitat cap a l'autodeterminació”, l'espanyol assumeix amb resignació que el mal menor és una “conllevància” orteguiana perquè “ara ja no té solució” (si bé és cert que, des de 2018, part de l'independentisme es decep i es torna descregut mentre a tot Espanya sorgeix un partit amb el clar desig de resoldre la qüestió eliminant el sistema autonòmic).

Mentre que el nacionalisme català ha vist factible superar per fi aquesta anormalitat secular gràcies a un ràpid “procés de gran envergadura i complexitat cap a l'autodeterminació”, l'espanyol assumeix amb resignació que el mal menor és una “conllevància” orteguiana perquè “ara ja no té solució”

En qualsevol cas, les dues cites estan tallades pel mateix patró dominant en el pensament i la política occidentals en concebre els Estats, el seu model territorial i la seva identitat nacional. I és que hi ha molt pocs països en aquesta part de món –que no és, ni de lluny, la majoritària però, amb diferència, sí la més influent– que no es corresponguin, constitucional i sociològicament, amb el model d'Estat-nació. No és casualitat que les quatre principals excepcions contemporànies a aquest paradigma (Bèlgica, Canadà, Espanya i

Regne Unit) siguin on avui hi ha els moviments independentistes més importants [1]. Per descomptat, l'Estat-nació és un tipus ideal i a Europa hi ha moltes més desviacions de la norma que aquests quatre casos. No obstant això, o bé són estats amb nacions hegemòniques que reconeixen minories l'existència de les quals no posa en perill l'essència del projecte nacional (per exemple, les illes Åland a Finlàndia, els territoris no continentals de Dinamarca o dels Països Baixos, i diverses regions d'escassa població a Itàlia), o bé es tracta de casos molt més complexos des del punt de vista identitari que no s'han plasmat en organitzacions estatals mínimament reeixides on es "reconeix i garanteix" la pluralitat. Aquests últims s'ubiquen a la part oriental del continent i, sense remuntar-se als episodis de depuració ètnica massiva de final de les dues guerres mundials, inclouen recentment la ruptura de Txecoslovàquia, les estratègies de construcció nacional seguides després de la independència dels països bàltics, les situacions post-conflicte congelades a Xipre, l'antiga Iugoslàvia, Ucraïna i el Caucas, o la política turca cap al Kurdistan. En definitiva, en la nostra part de món sona a fracàs tot el que s'allunyi del tipus ideal forjat als Estats Units i a França cap al 1870 [2].

Una cosa tan excepcional i artificial com convertir en membres militants d'una comunitat nacional homogènia a camperols poc conscients de pertànyer-hi o a persones a priori en absolut identificades amb la mateixa (per raons lingüístiques, religioses o ètniques), es va convertir en l'objectiu normal i el criteri d'èxit per a les elits nacionalistes a partir de 1870. En el temps que va ser des de llavors fins a la Constitució de 1978 i l'establiment de l'actual autogovern català, hi va haver intents des del centre per aconseguir implantar el model d'Estat-nació. Els primers trenta anys de la Restauració, la dictadura de Primo de Rivera i el llarg règim del general Franco no tenien al cap que la naturalesa plural d'Espanya es plasmés en l'esquema territorial ni de bon tros en la definició del projecte nacional però, segurament per manca de capacitats, no es va aconseguir aquest objectiu i la transició a la democràcia va acabar institucionalitzant un model compost (que ja havia tret el cap de manera efímer cada vegada que en el segle anterior avançava certa democratització a Espanya: 1873-1874, 1914-1925 i 1931-1939).

La pregunta de si a Espanya li ha anat bé amb una perifèria forta, capaç de resistir-se a l'homogeneïtat centralista, i acceptant finalment la seva naturalesa "multinacional" [3] no té una resposta clara. Com ja s'ha dit, el nacionalisme espanyol contesta de forma negativa. Però, al marge que resulti objectivament més senzilla la governança territorial d'un Estat-nació, no hi ha cap evidència que apunti a que això hagi llastrat el desenvolupament o la qualitat de la democràcia espanyola. En canvi, pràcticament qualsevol mesurament que es realitzi des de 1978 fins avui més aviat abona la tesi contrària: un dinamisme superior a la resta de països d'Europa de sud i una clara tendència a la progressiva convergència política, social, econòmica i cultural amb els països més avançats del nord. Així que, per dir-ho parafrasejant Tocqueville quan criticava el pensament conservador d'Edmund Burke, seria bastant més el que l'Estat de les Autonomies (i una Catalunya vigorosa) li ha aportat a Espanya que el que li pugui haver restat. A més, considerant els estàndards contemporanis, resulta normativament poc acceptable no assumir la pluralitat lingüística com una riquesa que, a més, genera drets que cal protegir.

A la pregunta de si a Catalunya li ha anat bé amb Espanya és el nacionalisme català el que

contesta negativament. Però, novament, es pot replicar que aquesta postura es basa més en prejudicis ideològics que en una realitat objectiva. Una anàlisi sistemàtica dels estudis d'economia política sobre secessió i mida de les nacions més ben valorats pel mateix independentisme porta a la conclusió contrària [4]. I, si es tracta de la identitat, llavors la veritat és que la llengua i la cultura catalanes han aconseguit preservar-se (no només en el territori de l'actual comunitat autònoma), al mateix temps que s'ha configurat una potent societat barrejada i bilingüe. Un desenvolupament que ha permès a Barcelona emergir-se com formidable urbs global i que fa vint anys va dur a l'expresident nord-americà Bill Clinton a expressar un contrast entre dues formes extremes d'entendre el futur del món: talibana o catalana.

Les visions contrafàctiques d'un Estat espanyol o català homogenis només serveixen com a exercicis teòrics que no alteren la tossuda realitat que tots dos nacionalismes es resisteixen a acceptar: la naturalesa irreversiblement plural de la seva ciutadania

El fet és que una comparació honesta amb la resta de països del món fa que les afirmacions que avancen tots dos nacionalismes sobre fracàs, situació anormal o falta de modernitat resultin extremadament controvertides. No només per les dades objectives de renda, desenvolupament humà i consolidació d'una democràcia avançada dels que tots dos es beneficien, sinó analitzant la realitat des de la perspectiva estricta del projecte nacional. Pel que fa al projecte espanyol, i recordant aquest paradigma dominant a Europa que empeny cap a l'Estat-nació homogeni, gairebé no hi ha altres exemples que hagin preservat amb tant èxit la integritat nacional en els dos últims segles. I des del punt de vista català, hi ha pocs exemples on hi hagi una perifèria que segueixi disputant a la capital de l'Estat el lideratge, on es reconeixin els fets diferencials i que gaudeixi de major autonomia territorial.

La implicació més important que es deriva d'això per al futur post-*procés* és que les visions contrafàctiques d'un Estat espanyol o català homogenis que ni existeixen ni existiran només serveixen com a exercicis teòrics que no alteren la tossuda realitat que tots dos nacionalismes es resisteixen a acceptar: aquesta naturalesa irreversiblement plural de la seva ciutadania en termes de sentiment nacional (vegeu Taula 1). Es tracta d'una heterogeneïtat identitària que és una mica superior a Catalunya si es contempla en termes relatius; més d'un 50% de la població diu sentir-se espanyol de manera primordial (tot i ser, en la major part dels casos, compatible amb la forta identificació que també s'expressa cap a allò català). En el cas de tot Espanya, un 17% diu no sentir-se espanyol o subordinar aquest sentiment al de la seva respectiva comunitat autònoma; una realitat només equiparable a la de les altres tres democràcies occidentals multinacionals abans esmentades: Bèlgica, Canadà i Regne Unit.

Taula 1. Sentiment nacional a Catalunya i al conjunt d'Espanya

En suma, totes les premisses sociopolítiques de la relació Espanya-Catalunya poden potser abonar la idea de complexitat, però no una condemna al fracàs. I, no obstant això, malgrat els èxits aconseguits per l'Estat autonòmic des de 1978, l'espectre del fracàs ha aparegut. Una combinació de fenòmens conjunturals i processos de llarga ona van desencadenar fa deu anys una formidable crisi constitucional encara avui sense resoldre [5]. El lamentable episodi del nou Estatut d'Autonomia i la desautorització per part del Tribunal Constitucional de l'acord polític assolit llavors, va produir un greu deteriorament de la confiança mútua. Això es va combinar de seguida amb els impactants efectes de la Gran Recessió de 2008-2013, que a més va afavorir certes pautes de recentralització, que van conduir a un segment massiu i influent de la societat catalana a la protesta i fins i tot a donar suport a estratègies rupturistes. Aquesta resposta en forma de mobilització sostinguda en el temps no ha estat només animada per les elits nacionalistes, embrancades en una clara dinàmica de sobrepuja [6], sinó que ha donat resposta a una forma característica de canalitzar actualment l'enuig en les democràcies contemporànies [7]. A més, el moviment va incloure a altres sectors de la societat catalana, l'anomenada esquerra sobiranista, que ho van considerar una oportunitat per lluitar per un horitzó polític-econòmic menys ombrívol que el que sorgia de la crisi econòmica i de legitimitat que en aquells dies travessava Espanya [8].

El desenvolupament del *procés* i el seu desenllaç a la tardor de 2017 ha fet encallar l'Estat autonòmic i ha col·lapsat la manera tradicional de gestionar l'encaix català en el conjunt d'Espanya. Catalunya s'ha polaritzat, amb una decantació i un distanciament entre la meitat que se sent només o predominantment catalana i els que s'identifiquen també com a espanyols, essent determinants en aquesta divisió els factors de llengua habitual i origen familiar [9]. Avui, mentre moltíssims catalans segueixen apostant per l'independentisme i alguns no renuncien ni tant sols a la unilateralitat mig intentada el 2017, hi ha un altre ampli sector de la societat que qüestiona l'hegemonia nacionalista i proposa redefinir les regles de joc que considera esbiaixades (educació, mitjans de comunicació, sistema electoral, etc) per ignorar l'autèntica realitat plural catalana. De fet, tot i ser molt rellevant la mobilització de la meitat que es declara independentista, no ho és menys l'auge electoral entre 2012 i 2017 d'un partit que es defineix explícitament contrari a el nacionalisme català [10].

Les institucions de l'Estat podien haver actuat amb més mesura; també podrien haver mostrat més empatia. Però tampoc era fàcil sobreposar-se a la perplexitat causada per un procés que objectivament tensionava la convivència, venia impulsat per les

mateixes autoritats públiques de Catalunya i comptava amb un suport popular massiu

Les institucions de poder central, per la seva banda, han hagut de reaccionar a diferents canvis en el context i a la inesperada situació de crisi constitucional produïda pel repte secessionista. Al nivell central s'aprecia un reflex de no acceptació de la pluralitat interna semblant al que es pot atribuir al nacionalisme català. El fet és que, al principi, el Govern central va preferir encarar les creixents demandes sobiranistes de manera passiva. Sense imaginació en la seva resposta política, però alhora amb una tolerància relativa cap a les seves expressions desafiantes, com la consulta de 2014. No obstant això, a partir de setembre i octubre de 2017, quan la Generalitat es va enfrontar a l'ordre constitucional i estatutari, la situació es va desbarborar. Es van produir llavors reaccions malament mesurades, com un ús estèril de la força policial l'1 d'octubre que va consternar gairebé tots els observadors. La posterior suspensió de l'autonomia, aplicant l'article 155 de la Constitució, i el procés penal que va seguir a la declaració unilateral d'independència no van ajudar a reduir les tensions. Les institucions de l'Estat podien haver actuat potser amb més mesura, essent conscients que exerceixen molt més poder i, per tant, tenen més responsabilitat que les autonòmiques. També podien haver mostrat, inclosa la Corona, més empatia cap als sentiments nacionals de molts centenars de milers de catalans. Però tampoc era fàcil sobreposar-se a la perplexitat causada per un procés, inèdit en democràcies avançades, que objectivament tensionava la convivència, venia impulsat per les mateixes autoritats públiques de Catalunya, i comptava amb un suport popular massiu, encara que no hegemònic i ni tan sols majoritari. A Madrid van pesar dues percepcions un xic distorsionades: que la pau social corria de veritat perill i que la unitat de l'Estat era menys sòlida del que realment és.

El relleu de color polític al Govern d'Espanya i la recuperació de l'autonomia (dos fets que van coincidir al final de la primavera de 2018) han estat l'última alteració del panorama, encara que la falta de majories clares al Congrés i al Parlament, tampoc no han permès grans canvis en els dos anys transcorreguts des de llavors. L'independentisme sembla no estar ara mateix interessat en negociar sobre un millor autogovern i només reclama parlar de la situació penal dels seus líders i de l'autodeterminació, encara que les dades de la taula 2 mostren que segueix sense existir un mandat popular per a la secessió. El major èxit al qual pot aspirar l'independentisme a curt termini és sobrepassar lleugerament el 50% del vot aprofitant una possible desmobilització entre els catalans partidaris de continuar a Espanya. Però aconseguir aquest ajustat llindar no modificarà l'actual bloqueig en l'essencial ni convencerà el conjunt dels espanyols que s'ha de facilitar la ruptura del seu país convocant un referèndum.

Des del nacionalisme català s'acusa Espanya de no estar a l'altura de les altres democràcies multinacionals que en teoria sí que permeten aquesta solució. És una afirmació també problemàtica en si mateixa ja que aquest sistema no existeix a Bèlgica, només està contemplat de forma teòrica al Canadà i ha quedat demostrat que no és cap dret territorial pel que fa a la sobirania única de Westminster al Regne Unit. Amb tot, l'element clau en la comparació, i el que més allunya Catalunya d'Escòcia, Flandes o el Quebec no és el model constitucional-legal, sinó la realitat identitària. Enfront de l'homogeneïtat del sentiment

nacional en aquests casos (gairebé total en els dos primers i fregant el 80% en el cas de la francofonia quebequesa), Catalunya té una potencial de divisió identitària que l'apropa a casos més delicats (Brussel·les o Irlanda de Nord).

Taula 2. Preferència de model territorial a Catalunya i al conjunt d'Espanya

Si bé és legítim que l'independentisme segueixi esgrimint les seves raons sobre la conveniència de celebrar un referèndum d'autodeterminació, també hi ha profunds motius constitucionals i polítics en contra d'aquesta via, per la qual cosa resulta poc probable que cap Govern d'Espanya s'avingui a negociar-ho. Això no vol dir que una ruptura democràtica hagi de ser descartada per complet. Seria sens dubte molt desestabilitzadora per a Espanya ja que, ara sí, estariem davant d'un fracàs històric del projecte nacional espanyol, del qual Catalunya forma part integral. Però, com en el seu moment va expressar amb molta finesa el Tribunal Suprem canadenc, cap democràcia avançada no pot acceptar convertir-se en una gàbia per a una part tan significativa del seu territori. Si hi hagués una majoria molt qualificada i permanent que volgués la independència, s'acabaria produint [11]. Però mentre la situació no sigui aquesta, i la probabilitat d'arribar-hi és remota atesa l'actual estructura de preferències de la població de Catalunya (taules 1 i 2), no sembla justificat regular la possibilitat d'una secessió.

Quines conseqüències es deriven de la diagnosi, històrica i més recent, que aquí s'ha realitzat del conflicte? Són acomodables les demandes secessionistes? Com ja s'ha dit, és molt difícil que ho sigui el reconeixement del dret a la independència, la qual cosa aboca a un diàleg poc fructífer a curt termini. No obstant això, a mitjà i llarg termini, resulta plausible que bona part del nacionalisme constati l'extraordinària dificultat per assolir els seus objectius de màxims donada la realitat social de Catalunya, la manca de suport europeu a la causa de la ruptura, les conseqüències econòmiques i socials del conflicte o la pèrdua d'influència de Catalunya en el conjunt d'Espanya. Això pot promoure una moderació realista de les demandes, la derrota dels nacionalistes intransigents i la recerca d'un gran pacte intern, que compti amb suports molt amplis en la societat catalana. Un mètode per començar a treballar-hi, i superar el bloqueig de la cursa per l'autodeterminació, és assumir que les moltes consultes i eleccions celebrades entre 2012 i 2019 ja ens deixen entreveure el resultat d'aquest hipotètic referèndum. Un resultat que anuncia una derrota per la mínima de les postures independentistes i permet, a partir d'aquí, pensar un nou Estatut susceptible de ser ratificat en referèndum per almenys el mateix percentatge favorable que va obtenir el de 2006 (73,2%).

Paral·lelament, l'Estat podria actuar amb més imaginació i transitar cap a un pacte diferencial a Catalunya. Mentre en el conjunt de la ciutadania espanyola hi ha un equilibri d'opinions sobre l'actual model autonòmic (amb aproximadament un 40% de l'opinió

pública que se'n diu satisfeta i sengles 25% que volen recentralitzar o descentralitzar més), en el cas català la demanda de més autogovern puja fins a un 60% (taula 2). Les democràcies que no es basen en l'Estat-nació són sempre molt complexes i es requereix molta pedagogia per convèncer els espanyols (que en això no són diferents a britànics o canadencs) que han d'empatitzar més amb les pors legítimes de les minories a l'assimilació lingüística i cultural. No serà fàcil aquí tampoc derrotar als nacionalistes intransigents, però, amb certa perspectiva, és raonable que una majoria d'espanyols arribi a la conclusió realista que la complexitat d'un país tan heterogeni i la gran importància objectiva de Catalunya exigeixen un esforç d'acomodació.

El disseny de la reforma s'hauria d'orientar a compartir més el poder amb la perifèria a les institucions de l'Estat (Senat, Tribunal Constitucional, Administració General de l'estat), i a reforçar-hi, de manera decidida, l'estatus del català

Quins continguts podria tenir aquest pacte? Segurament no en forma de noves competències, on hi ha escàs marge, però si en una sèrie de qüestions institucionals, simbòliques i de finançament. Aquest és un article de diagnòstic i, per tant, no queda espai per a desenvolupar en què podrien consistir. Amb tot, de l'anàlisi realitzada, la conclusió més plausible apunta a una assumpció més resolta de la naturalesa multinacional de la democràcia espanyola desenvolupant el que tímidament s'apunta a l'actual article 2 de la Constitució. El disseny de la reforma, que hauria de tenir en compte la naturalesa al seu torn multinacional de les comunitats autònomes amb sentiments nacionals propis, s'hauria d'orientar a compartir més el poder amb la perifèria a les institucions de l'Estat (Senat, Tribunal Constitucional, Administració General de l'estat), i a reforçar-hi, de manera decidida, l'estatus del català. En tot cas, qualsevol solució de nou encaix, que mai no seria definitiva per la inestabilitat inherent a les democràcies multinacionals, haurà de partir de l'acceptació dels principis de l'Estat de Dret i de la pròpia pluralitat interna de Catalunya, reacomodant també els nombrosos catalans (i una gran majoria d'espanyols) oposats al fet que les institucions d'autogovern estiguin al servei d'una construcció nacional que tingui per objectiu últim la ruptura.

Avui un pacte d'aquestes característiques sembla llunyà i s'imposa en cada bàndol la percepció de fracàs expressada en les dues cites que obrien aquest treball. Un sentiment de bloqueig i frustració que sembla ara estructural però que no ho és en absolut, si comparem amb altres casos d'ebullició sobiranista superada (com Quebec i el País Basc) o mirem la pròpia realitat catalana i espanyola de fa pocs anys. En realitat, les afirmacions dels dos 'Arturs' tenen un caràcter molt més circumstancial del que sembla a primera vista. Fa només vint anys, a l'Espanya optimista i autocomplaent de la fi del 'mil·lenni, hauria estat molt difícil que algú amb l'orientació ideològica i influència intel·lectual de Pérez Reverte hagués parlat de fallada sistèmica en el projecte nacional espanyol i, igualment, cap dels presidents de la Generalitat anteriors a Mas hauria declarat que el model d'autogovern iniciat a final dels anys setanta s'havia degradat fins al punt de fer la situació catalana humiliant i insuportable. Ara, per començar, es requereix canviar el to de la conversa, negar

que hi hagi cap fatalitat perquè tot acabi en fracàs i, amb permís de l'oxímoron, reflexionar amb imaginació realista o amb realisme imaginatiu sobre el punt d'arribada.

NOTES

- 1 — Estats Units, Alemanya o Àustria sí que serien Estats-nació, al marge que estiguin organitzats com a federacions. Hi ha debat sobre si Suïssa és una altra desviació del model o si allà també hi ha una única comunitat nacional. Sigui com sigui, la vella confederació està formada per cantons de parla alemanya, francesa o italiana que volen preservar la seva independència respecte a aquests tres Estats veïns.
- 2 — En les revolucions burgeses d'aquests dos països a finals del segle XVIII hi ha ja elements que apunten a l'Estat-nació, però aquest no s'assumeix com a projecte polític que ha de ser implementat a tot el territori fins a un segle més tard. Als Estats Units, la fita òbvia és la Guerra de Secessió (1861-1865) i l'impuls ideològic i constitucional que es produeix a partir de llavors per part del president Lincoln (discurs de Gettysburg o proclamació de el dia d'Acció de Gràcies com a festa nacional) i de la Cort Suprema (sentència Texas v. White, i la definició de la unió com perpètua i indestructible). En el cas de França serà la III República la que plasma la idea de nació política en audaces polítiques sobre educació, ús de la llengua, servei militar, justícia, administració perifèrica, xarxa ferroviària i laïcitat que, com de forma cèlebre va analitzar el historiador Eugen Weber, es projecten a tot el medi rural. En aquest sentit, per cert, no tindria raó l'abans esmentat Pérez Reverte perquè la "ocasió perduda" per homogeneïtzar Espanya a la manera francesa hauria estat un segle més tard del que ell assenyala i, en aquells moments, ja s'havien generat nacionalismes propis per part de les burgesies catalana i basca.
- 3 — El concepte reflecteix un fet sociopolític objectiu, l'existència de diverses identitats nacionals en un mateix Estat, però encara sona inquietant en amplis sectors polítics i intel·lectuals de tot Espanya. No obstant això, va ser desenvolupat per l'autor més important en la història de la ciència política espanyola, l'obra del qual no suscita rebuig als cercles liberals o de centre-dreta del conjunt d'Espanya. Veure a Juan J. Linz, "Democracia, multinacionalismo y federalismo", *Revista Española de Ciencia Política*, nº 1, 1999.
- 4 — Catalunya ha sabut aprofitar històricament els avantatges de la seva ubicació en un mercat nacional important i la seva proximitat amb la resta d'Europa. Avui és el territori amb més poder adquisitiu de tota la Mediterrània, amb l'excepció de dues regions a la zona més rica d'un altre Estat gran com és Itàlia. Veure a Ignacio Molina, "Alberto Alesina y el tamaño de las naciones", *Agenda Pública*, 2020, a propòsit del llibre d'Alberto Alesina i Enrico Spolaore, *The Size of Nations*, MIT Press, 2003 que va ser editat en català l'any 2008 (*La mida de les nacions*).
- 5 — Per a una anàlisi d'aquests desenvolupaments, es pot consultar l'obra de Joaquim Coll, Ignacio Molina i Manuel Arias Maldonado, eds. *Anatomía del procés. Debate*, 2018. Amb un enfocament expressament independentista, consulteu el llibre de Jordi Muñoz. *Principi de realitat*, L'Avenç, 2020.

- 6 — Veure a Astrid Barrio i Juan Rodríguez-Teruel, “Reducing the gap between leaders and voters? Elite polarization, outbidding competition, and the rise of secessionism in Catalonia”, *Ethnic and Racial Studies*, vol. 40, n° 10, 2017.
- 7 — El vigor del *procés* és incontestable en termes comparats, però els seus trets són similars als d’altres països occidentals: mobilització per greuges objectius que s’engrandeixen o retroalimenten amb percepcions difuses, i expressió pública d’un enuig que empodera i desfoga. Té una cara positiva (reclamacions legítimes davant el que es considera una situació injusta) i una altra de més inquietant (grups antagònics incapaços de superar el conflicte tribal usant els mecanismes tradicionals del diàleg i la transacció política). Veure a Eric Lonergan i Mark Blyth, *Angrynomics*. Agenda Publishing, 2020.
- 8 — Veure a Marina Subirats, “Una utopía disponible: la Cataluña independiente”, *La Maleta de Portbou*, n.º 6, 2014.
- 9 — Veure a Pau Mari-Klose, “Cataluña deshilachada: procesos de desintegración de una comunidad imaginada”. A Joaquim Coll, Ignacio Molina i Manuel Arias Maldonado, Op. Cit.
- 10 — Veure a Astrid Barrio, “Ciudadans, de la irrelevancia a liderar la oposición”, a Joan Marcet i Lucía Medina, eds. *La política del proceso: actores y elecciones (2010-2016): el sistema político catalán en tiempos de crisis y cambio*. Barcelona, Institut de Ciències Polítiques i Socials, 2017
- 11 — Veure a Molina, Ignacio. “Secesión y unidad en democracias avanzadas”, *Política exterior*, n° 186, 2018.

Ignacio Molina

Ignacio Molina és investigador principal del Real Instituto Elcano i professor al Departament de Ciència Política i Relacions Internacionals de la Universitat Autònoma de Madrid. Doctor en Ciència Política per aquesta mateixa universitat, ha estat investigador visitant al Trinity College Dublín, a Harvard i a Oxford. Ha impartit seminaris o classes de postgrau en més de 30 centres acadèmics o instituts d’anàlisi i ha participat en una vintena de projectes d’investigació nacionals i internacionals. Com a expert i consultor, ha col·laborat amb el Parlament Europeu, la Comissió Europea, el Consell d’Estat, el Ministeri d’Afers Exteriors i Cooperació, l’INAP o la Fundació Bertelsmann. Les seves àrees d’interès són l’estudi de la política exterior i europea d’Espanya, el futur de la UE, l’europeïtzació del sistema polític espanyol, l’anàlisi de la capacitat institucional de l’Estat i la qualitat de govern a Espanya. Té diverses desenes de publicacions incloent llibres, capítols i articles en revistes especialitzades.